

Arvontuotannon uusi aikakausi

Teollinen aikakausi oli ainutlaatuinen siirtymäkausi ihmiskunnan historiassa. Sen kuluessa Suomessa ja muissa teollisuusmaissa onnistuttiin vastaamaan moniin arjen perustarpeisiin. Maailmanlaajuinen tuotannon koneisto toi jatkuvasti lisääntyvällä tehokkuudella ihmisten ulottuville ruokaa, vaatteita, terveyttä, autoja ja televisioita.

Puutteesta siirryttiin yltäkylläisyyteen. Viime vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä syntyneiden tyttöjen elinaikaodote oli 49 vuotta. Vuonna 2008 syntyneillä se oli 83 vuotta.

Massatuotannon aikakaudella talouden, arjen ja politiikan järjestelmät muotoutuivat massatuotannon tarpeiden mukaan. Perinteistä teollisen aikakauden tuotantoa ohjasi kaikille ihmisille yhteisten perustarpeiden tyydyttäminen. Organisaatiot kasvoivat, johtamisen periaatteet standardoituivat ja koulutusjärjestelmät tuottivat koneiston tarvitsemää työvoimaa. Talouden teorit rakentuivat arvontuotannon mallille, jossa arvon lähteenä oli luonto ja sen jalostaminen talouden globaalissa koneistossa.

Viimeisten kahden vuosikymmenen aikana arvontuotanto on yhä enemmän perustunut arvon tuotannolle. Yhä pienempi osa arvon tuotannosta syntyy nyt perinteisiä raaka-aineita jalostamalla. Yhä suurempi osa syntyy innovaatioista, jotka luovat uusia ihmisille merkittäviä arvontuotannon mahdollisuuksia. Vaikka taloudella edelleen on myös materiaallinen perusta, historialliset talouden mittarit ja teorit näkevät jatkuvasti heikommin tuotannon ja kulutuksen todellisuutta.

Sekä poliitikoille että kansalaisille tämä on haaste. Nykyiset kehityksen indikaattorit, kansantalouden mittarit ja arjen käytännöt on optimoitu massatuotannon reunaehtojen mukaisesti. Siksi yhteiskunnan toimijoiden tulevaisuudenkuvat näkevät usein vain heijastumia menneestä.

Meidän on vaikea hahmottaa tulevaisuutta, sillä me voimme puhua vain olemassaolevilla käsitteillä. Ne ovat syntyneet vastauksina aikakautensa ongelmiin. Taloudesta puhuminen on siksi lähes väistämättä teollisen aikakauden taloudesta puhumista. Niiltä osin kuin tulevaisuus on jotain uutta, me jäämme sanattomiksi.

Nykyisen yhteiskunnallisen keskustelun ehkä merkittävin sokea piste on tuottavuuden kasvun ja kehityksen kytkeminen toisiinsa. Teollisen aikakauden taloudessa ongelmana oli se, miten olemassaolevista raaka-aineista saadaan jalostettua tuotteita mahdollisimman tehokkaasti. Kehitys nähtiin siis tuotantokoneen hyötysuhteen parantumisena.

Tämä mekanistinen malli kuvaa vain huonosti nykyistä arvontuotantoa. Tehokkuusmittarit toimivat vain, kun olemassaolevaa asiaa yritetään tuottaa aiempaa enemmän. Tehokkuus ja tuottavuus ovat mielenkiintoisia käsitteitä vain, kun määrän kasvua pidetään kehityksen lähteenä.

Tehokkuuden mittareita käytetään siksi, että puutteen aikakauden talousteoriassa ongelmana oli, miten olemassaolevista raaka-aineista saadaan mahdollisimman paljon arvokkaita tuotteita. Puutteen aikakaudella määrän kasvu tarkoitti kehitystä. Poliitiikan haasteena oli sekä kokonaistuotannon kasvattaminen että sen tulosten jakaminen kansalaisten kesken.

Nykyisin bruttokansantuote ja kansantaloudessa mitattava tehokkuuden eli tuottavuuden kasvu antavat kuitenkin harhaisen kuvan yhteiskunnan ja talouden kehityksestä. Kuten tutkijat ovat viime vuosikymmeninä monin tavoin osoittaneet, bruttokansantuotteessa lasketaan positiiviseksi kasvuksi monia selvästi yhteiskunnalle vahingollisia asioita, kuten ympäristövahinkojen korjaaminen ja rikollisuuden kasvu.

Tehokkuuden mittarit puolestaan toimivat parhaiten perinteisen teollisen tuotannon mittauksessa, mihin ne alunperin oli tarkoitettukin. Muilla arvontuotannon alueilla tehokkuusmittarit antavat jokseenkin mielivaltaisia tuloksia. Tuottavuuden käsite on erityisen harhaanjohtava uutta luovassa innovaatiotaloudessa ja merkitysten tuotantoon perustuvassa taloudessa.

Tuottavuuden käsitteelle olisikin jo hyvä syy määrätä tuntuva haittavero. Se perustuu menneen aikakauden todellisuuteen ja uskomuksiin. Sen käyttö vahingoittaa terveyttä ja hyvinvointia, ja se jarruttaa kehitystä.

Syntymässä oleva tietoyhteiskunta ei ole teollinen yhteiskunta, jossa tiedolla on entistä tärkeämpi rooli. Tietoyhteiskunta on laadullisesti uudenvuorokauden sosiaalinen ja taloudellinen järjestys.

Organisaatiot, päätöksenteon prosessit ja talouden ja yhteisöjen vuorovaikutukset rakentuvat uudella tavalla. Ajan ja paikan infrastruktuurit murtuvat. Perinteinen tuotannon ja kulutuksen raja hämärtyy. Globalisaatio siirtyy uuteen vaiheeseen. Tavaroista tulee kommunikaation osa ja yksi merkitysten tuotannon väline.

Tässä tilanteessa myös politiikan täytyy järjestyä uusien käsitteiden ympärille. Se ei voi nojata menneeseen. Poliitiikan uusi avainkysymys tulee olemaan, mitä kehityksellä tarkoitetaan maailmassa, jossa materiaallinen tuotanto on vain yksi talouden sivujuonne.

Yksi vaihtoehto on ymmärtää kehitykseksi ihmisten toiminnan mahdollisuuksien lisääntyminen. Tällaisessa mallissa voidaan puhua myös siitä, milloin innovaatio ja talouden kasvu ovat kehitystä. Jotain tämänkaltaista suomalainen menneen ajan politiikka nyt kaipaisi, kun seuraavaa hallitusohjelmaa ja kansakunnan tulevaisuutta eri foorumeilla pohditaan.

Ilkka Tuomi
kirjoittaja on Meaning Processing Oy:n johtava tutkija